

TOMASZ SPYRA

GRANICE WYKŁADNI PRAWA

Wolters Kluwer
Polska

Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE

TOMASZ SPYRA

GRANICE WYKŁADNI PRAWA

ZNACZENIE JĘZYKOWE
TEKSTU PRAWNEGO
JAKO GRANICA WYKŁADNI

ZAKAMYCZE 2006

Książka dofinansowana przez Kancelarię Adwokatów i Radców Prawnych
„T. Studnicki, K. Pleszka, Z. Ćwiąkalski, J. Górski” Spółka Komandytowa

Redakcja:
Katarzyna Rybczyńska

Redakcja serii:
Alicja Pollesch

Wydawca:
Justyna Kossak

Skład, łamanie:
ZINEL s.c.

© Copyright by
Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE
oddział Polskich Wydawnictw Profesjonalnych sp. z o.o. 2006

ISBN: 83-7444-219-0

Polskie Wydawnictwa Profesjonalne Sp. z o.o.
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Wydawnictw Książkowych i Czasopism Prawniczych
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00

Redakcja Książek
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: redakcja@zakamycze.com.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Druk i oprawa: Drukarnia Wydawnictw Naukowych sp. z o.o., ul. Żwirki 2, 90-450 Łódź

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Przedmowa	15

Rozdział I

Założenia metodologiczne	17
1. Cel pracy.....	17
2. Podstawowe założenia metodologiczne i perspektywa przyjęta w pracy	19
2.1. Perspektywa opisowa a perspektywa normatywna.....	19
2.2. Perspektywa wewnętrzna i zewnętrzna.....	21
2.3. Perspektywa heurystyczna a perspektywa uzasadnienia	23
2.4. Perspektywa afilozoficzna.....	26
3. Szkic porządku rozważań	28

Rozdział II

Wprowadzenie do koncepcji językowej granicy wykładni	31
1. Pojęcie granic wykładni	31
1.1. Pytanie o granice wykładni a tradycyjne pytania teorii prawa.....	31
1.2. Specyfika pytania o granice wykładni	32
1.3. Możliwe granice wykładni.....	34
1.4. Podstawowa charakterystyka granicy językowej	36
1.4.1. Zasada jednoznaczności.....	37
1.4.2. Językowe znaczenie przepisu jako granica wykładni.....	38
2. Historyczny rozwój koncepcji językowej granicy wykładni.....	40
2.1. Zasada jednoznaczności.....	40
2.2. Początki koncepcji znaczenia językowego jako granicy wykładni.....	43
3. Koncepcja językowej granicy wykładni we współczesnej niemieckiej teorii prawa i orzecznictwie	47
3.1. Ujęcie językowego znaczenia przepisu jako granicy wykładni w niemieckiej nauce o metodzie (<i>Methodenlehre</i>)	47
3.2. Zasada jednoznaczności i jej krytyka w niemieckiej <i>Methodenlehre</i>	48

3.3. Koncepcja dominująca.....	50
3.3.1. Funkcje i uzasadnienie granicy znaczenia językowego.....	50
3.3.2. Znaczenie językowe, czyli jakie?	52
3.3.3. Dopuszczalne przekroczenie granicy językowej (<i>Rechtsfortbildung</i>)	55
3.4. Krytyka koncepcji dominującej w niemieckiej teorii prawa	59
3.5. Poglądy orzecznictwa	63
3.5.1. Zasada jednoznaczności.....	63
3.5.2. Granica znaczenia językowego.....	64
3.5.2.1. Prawo karne	64
3.5.2.2. Inne dziedziny prawa publicznego	67
3.5.2.3. Prawo cywilne.....	68
3.5.2.4. Niemiecki Trybunał Konstytucyjny.....	70
3.5.3. Podsumowanie poglądów orzecznictwa niemieckiego dotyczących językowej granicy wykładni	71
4. Koncepcja językowej granicy wykładni w polskiej teorii prawa i w orzecznictwie.....	72
4.1. Poglądy teorii prawa.....	72
4.1.1. Wstęp.....	72
4.1.2. Zasada <i>clara non sunt interpretanda</i>	74
4.1.3. Wykładnia a analogia.....	76
4.1.4. Stosowanie prawa a prawotwórstwo	78
4.1.5. Znaczenie językowe jako granica wykładni	78
4.2. Poglądy orzecznictwa	80
4.2.1. Sąd Najwyższy — orzecznictwo karne.....	80
4.2.2. Sąd Najwyższy — orzecznictwo cywilne	83
4.2.3. Naczelny Sąd Administracyjny.....	85
4.2.4. Trybunał Konstytucyjny	87
4.2.5. Podsumowanie poglądów orzecznictwa polskiego.....	90
5. Językowa granica wykładni w innych krajach— wzmianka	91
5.1. Francja	91
5.2. Wielka Brytania.....	91
5.3. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości	93
6. Funkcje granicy językowej w teorii prawa	94

Rozdział III

Założenia dotyczące wykładni a granica językowa	97
1. Wstęp.....	97
2. Pojęcie wykładni a koncepcja granicy językowej	98
2.1. Wykładnia a rozumienie (interpretacja) prawa	98

2.2. Wykładnia <i>sensu stricto</i> a wykładnia <i>sensu largo</i> (<i>Auslegung</i> a <i>Rechtsfortbildung</i>)	102
2.3. Wykładnia operatywna a wykładnia doktrynalna	108
3. Filozoficzne interpretacje procesu stosowania prawa i wykładni a koncepcja granicy językowej	109
3.1. Dedukcyjny model stosowania prawa a granica językowa	110
3.1.1. Model sylogizmu jako zupełnego ujęcia prawniczego rozumowania	110
3.1.2. Nowoczesny model dedukcyjny	111
3.2. Hermeneutyczny model stosowania prawa i wykładni a granica językowa	113
3.2.1. Koło hermeneutyczne a granica językowa	113
3.2.2. Wykładnia (stosowanie prawa) jako analogia a problem granicy językowej	117
3.2.3. Wykładnia jako porównanie typów a granica językowa	118
3.3. Wykładnia jako dyskurs i argumentacja	120
3.4. Model wykładni jako procesu powstawania hipotez interpretacyjnych i wyboru pomiędzy nimi	121
4. Reguły i kanony wykładni a koncepcja granicy językowej	124
4.1. Różne sposoby rozumienia kanonów	125
4.2. Katalogi kanonów	128
4.2.1. Klasyczny katalog kanonów	128
4.2.2. Nowe, wykształcone w praktyce rodzaje wykładni	130
4.3. Reguły stosowania kanonów (reguły II stopnia)	133
4.3.1. Reguły procedury	133
4.3.2. Reguły preferencji	136
5. Podsumowanie — granica językowa i teoria wykładni	138

Rozdział IV

Założenia filozofii języka a koncepcja językowej granicy wykładni	141
1. Wstęp	141
2. Sprezycowanie i krytyka koncepcji językowej granicy wykładni z punktu widzenia filozofii języka	142
2.1. Sprezycowanie koncepcji granicy językowej — semantyka logiczna H.J. Kocha i H. Rüßmanna	142
2.1.1. Znaczenie jako intensja znaku	142
2.1.2. Znaczenie jako cechy	144
2.1.3. Znaczenie jako właściwość wyrazów zawartych w tekstach prawnych	145

2.1.4.	Znaczenie jako konwencja wyznaczona regułami	145
2.1.5.	Założenie co do możliwości ustalenia treści konwencji językowych	146
2.1.6.	Sprecyzowanie koncepcji językowej granicy wykładni	147
2.1.7.	Podsumowanie koncepcji semantyki logicznej.....	148
2.2.	Krytyka językowych założeń koncepcji możliwego znaczenia językowego z punktu widzenia współczesnych nurtów filozofii języka	148
2.2.1.	Pragmatyka językowa — granica woli ustawodawcy zamiast granicy językowej.....	149
2.2.2.	Teoria użycia.....	154
2.2.3.	Sceptycyzm znaczeniowy.....	161
2.3.	Normatywizm językowy i rehabilitacja granicy językowej przez M. Klatta	164
2.3.1.	Normatywizm językowy	165
2.3.2.	Teoria granicy językowej M. Klatta.....	167
2.3.2.1.	Trzy podstawowe problemy	167
2.3.2.2.	Sprecyzowanie granicy językowej	170
2.3.2.2.1.	System granic językowych w wypadku semantycznej jasności.....	170
2.3.2.2.2.	Specyfika granic językowych w wypadku semantycznej niejasności	172
3.	Analiza założeń językowych koncepcji językowej granicy wykładni	173
3.1.	Dwa modele podstawowych założeń językowych koncepcji granicy wykładni	173
3.1.1.	Pre- i postinterpretacyjna koncepcja znaczenia	174
3.1.2.	Ustalający albo ustanawiający charakter procedury poznania znaczenia	175
3.1.3.	Istnienie albo nieistnienie jednoznaczności w prawie	176
3.2.	Znaczenie semantycznej jasności w prawie.....	177
3.2.1.	Dwie formy pytania o jednoznaczność w prawie	177
3.2.2.	Znaczenie sytuacji jednoznacznie podpadających pod przepisy z punktu widzenia kontekstu heurezy i kontekstu uzasadnienia	179
3.3.	Możliwość semantycznej argumentacji w sytuacji niejasności.....	181
4.	Podsumowanie	182

Rozdział V

Normatywny wymiar koncepcji językowej granicy wykładni	185
1. Wstęp	185
2. Wartości uzasadniające ograniczenie wykładni.....	187
2.1. Pojęcie wartości	187
2.2. Zasada podziału władz i zasada demokracji jako uzasadnienie granicy językowej	188
2.3. Pewność prawa jako uzasadnienie granicy językowej	192
2.3.1. Pojęcie pewności prawa.....	192
2.3.2. Pozakonstytucyjny i konstytucyjny wymiar pewności prawa	193
2.3.3. Wymóg określoności prawa	195
2.3.4. Pewność prawa a ochrona zaufania.....	196
2.3.5. Ochrona zaufania jako uzasadnienie granicy językowej.....	200
2.3.5.1. Początki koncepcji związku wykładni z ochroną zaufania	200
2.3.5.2. Współczesne ujęcie związku wykładni z ochroną zaufania	202
2.3.5.3. Ocena argumentów krytycznych wobec ochrony zaufania przez wykładnię.....	204
2.3.5.4. Koncepcja wykładni <i>prima facie</i> zamiast wykładni językowej.....	206
3. Szczególne zasady poszczególnych gałęzi prawa	209
4. Czynniki istotne dla wagi wartości ochrony zaufania.....	210
4.1. Obciążający albo uprawniający charakter przepisu	211
4.2. Publicznoprawny lub prywatnoprawny charakter przepisu	212
4.2.1. Podział prawa na publiczne i prywatne	212
4.2.2. Porównanie roli ochrony zaufania w prawie publicznym i prywatnym	214
4.2.3. Wagi wartości ochrony zaufania w prawie publicznym i prywatnym.....	215
4.3. Techniczny sposób sformułowania przepisu — klauzule generalne i pojęcia nieostre	218
4.4. Uwzględnianie czynników wagi wartości w procesie wykładni.....	221
5. Podsumowanie	222

Rozdział VI

Granica językowa jako granica argumentacyjna	225
1. Wstęp.....	225
2. Podstawy argumentacyjno–dyskursywnego ujęcia wykładni	225
2.1. Filozoficzna interpretacja wykładni jako dialogu.....	227
2.2. Reguły argumentacji.....	229
2.3. Typologia argumentów	235
2.4. Kryterium prawidłowości argumentacji	236
3. Metoda ważenia wartości	239
3.1. Metoda ważenia interesów H. Hubmanna.....	241
3.2. Model ważenia zasad R. Alexego.....	242
3.3. Model ważenia zasad J.R. Sieckmanna.....	243
3.4. Wążenie wartości a teoria argumentacji prawniczej.....	246
4. Próba oceny argumentacyjnego ujęcia wykładni	247
4.1. Filozoficzna interpretacja argumentacji.....	247
4.2. Struktura argumentacji	249
4.2.1. Perspektywa odkrycia	249
4.2.2. Perspektywa uzasadnienia	251
4.3. Typologia argumentów	252
4.4. Kryterium prawidłowości decyzji interpretacyjnej	255
5. Wyznaczenie granicy językowej w drodze ważenia wartości.....	257
5.1. Wykładnia jako wążenie wartości.....	257
5.2. Wążenie pomiędzy hipotezami wykładni i wążenie w ramach hipotezy wykładni	258
5.3. Wyznaczenie granicy językowej przez wążenie wartości ochrony zaufania w ramach hipotezy wykładni	261
5.4. Granice metody ważenia.....	263
6. Granica ochrony zaufania a panująca koncepcja granicy językowej.....	264

Rozdział VII

Podsumowanie— zasadnicze tezy rozprawy	267
---	------------

Bibliografia	273
---------------------------	------------

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

- ABGB** — Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch — austriacki kodeks cywilny z 1 czerwca 1811 r.
- BGB** — Bürgerliches Gesetzbuch — niemiecki kodeks cywilny z 18 sierpnia 1896 r.
- k.c.** — ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- k.k.** — ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)

2. Polskie zbiory orzeczeń

- ONSA** — Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego; zbiór opracowywany przez Biuro Orzecznictwa NSA (od 1981 r.)
- OSA** — Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSNC** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna; zbiór opracowywany przez Biuro Orzecznictwa Sądu Najwyższego (od 1965 r.; do końca 1994 r. jako OSNCP — zbiór orzecznictwa SN Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych)
- OSNKW** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Izba Wojskowa; zbiór opracowywany przez Biuro Orzecznictwa Sądu Najwyższego (od 1970 r.)
- OTK** — Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy (od 1986 r. do 2001 r.)
- POP** — Przegląd Orzecznictwa Podatkowego

3. Niemieckie zbiory orzeczeń

- BFHE** — Sammlung der Entscheidungen des Bundesfinanzhofs (zbiór urzędowy orzeczeń niemieckiego trybunału finansowego; sposób cytowania — BFHE, numer tomu, numer strony, ewentualnie BFHE, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)
- BGH St** — Entscheidungssammlung des Bundesgerichtshofes in Strafsachen (zbiór urzędowy orzeczeń niemieckiego Sądu Najwyższego w sprawach karnych; sposób cytowania — BGH St, numer tomu, numer strony, ewentualnie BGH St, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)
- BGHZ** — Entscheidungssammlung des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen (zbiór urzędowy orzeczeń niemieckiego Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych; sposób cytowania — BGHZ, numer tomu, numer strony, ewentualnie BGHZ, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)
- BVerfGE** — Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (zbiór urzędowy orzeczeń niemieckiego Sądu Konstytucyjnego; sposób cytowania BVerfGE, numer tomu, numer strony, ewentualnie BVerfGE, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)
- RG St** — Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen (zbiór urzędowy orzeczeń Sądu Rzeszy w sprawach karnych; sposób cytowania — RGZ St, numer tomu, numer strony, ewentualnie RGZ St, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)
- RGZ** — Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen (zbiór urzędowy orzeczeń Sądu Rzeszy w sprawach cywilnych; sposób cytowania — RGZ, numer tomu, numer strony, ewentualnie RGZ, numer tomu, numer początkowej strony orzeczenia, numer strony)

4. Czasopisma

- AcP** — Archiv für die civilistische Praxis
AöR — Archiv des öffentlichen Rechts
ARSP — Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie
JuS — Juristische Schulung

MDR — Monatsschrift für Deutsches Recht
M. Podat. — Monitor Podatkowy
NJW — Neue Juristische Wochenschrift
PiP — Państwo i Prawo
Pr. Gosp. — Prawo Gospodarcze
RPEiS — Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SP — Studia Prawnicze
SPE — Studia Prawnicze i Ekonomiczne
TPP — Transformacje Prawa Prywatnego

Inne

BFH — Bundesfinanzhof
BGH — Bundesgerichtshof
BVerfG — Bundesverfassungsgericht
ETS — Europejski Trybunał Sprawiedliwości
FS — Festschrift (księga pamiątkowa)
NSA — Naczelny Sąd Administracyjny
SN — Sąd Najwyższy
TK — Trybunał Konstytucyjny

Przedmowa

Niniejsza publikacja jest zmienioną w niewielkim stopniu wersją pracy doktorskiej *Znaczenie językowe tekstu prawnego jako granica wykładni*, obronionej z wyróżnieniem w styczniu 2005 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Powstanie tego opracowania nie byłoby możliwe bez wsparcia osób i instytucji, którym pragnę przy tej okazji podziękować. Przede wszystkim słowa podziękowania należą się mojemu Promotorowi prof. dr. hab. Tomaszowi Gizbert-Studnickiemu za wszechstronną pomoc, której udzielił mi podczas pracy nad doktoratem. Pragnę również podziękować Bawarskiemu Ministerstwu Nauki, Badań Naukowych i Sztuki, które sfinansowało mój roczny pobyt badawczy na uniwersytecie w Bambergu oraz prof. J.R. Sieckmannowi, który w jego trakcie służył mi pomocą i opieką naukową, a także Recenzentom mojej pracy doktorskiej: prof. dr. hab. Zygmuntovi Toborowi oraz prof. dr. hab. Krzysztofowi Pleszce. Wyrazy wdzięczności pragnę również przekazać mojej Rodzinie oraz Bliskim, którzy wspierali mnie w trakcie pracy nad doktoratem.

Na koniec pragnę podziękować Kancelarii T. Studnicki, K. Pleszka, Z. Cwiąkałski, J. Górski za dofinansowanie publikacji niniejszej książki.

Kraków, 18 kwietnia 2006 r.

Tomasz Spyra

Rozdział I

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

1. Cel pracy

Celem niniejszej pracy jest — najogólniej rzecz ujmując — próba udzielenia odpowiedzi na pytanie o granice wykładni. Dotyczy ono kwestii, którą uznać można zarówno za dobrze opracowaną, jak również za stosunkowo nową w polskiej teorii prawa. Jest ona dobrze opracowana, ponieważ wiąże się ściśle z problemem prawidłowości decyzji interpretacyjnej, której wyjaśnieniu poświęcono w polskiej teorii prawa sporo uwagi, ale jednocześnie stosunkowo nowa, gdyż ujmuje taki aspekt prawidłowości decyzji interpretacyjnej, który w polskiej teorii prawa nie był szerzej rozważany, z perspektywy, która również nie była dotąd stosowana. Chodzi tu mianowicie o aspekt zgodności decyzji z tekstem prawnym rozważany z punktu widzenia podstawowych wartości konstytucyjnych demokratycznego państwa prawa¹.

Niewątpliwie pytanie o granice wykładni należy do najważniejszych pytań teorii prawa. Ma ono jednak również fundamentalne znaczenie praktyczne. Wątpliwości typu: jak daleko można się posunąć w twórczym odczytaniu tekstu prawnego, jakie są kryteria, przesądzające o tym, że decyzję interpretacyjną „da się jeszcze pogodzić z tekstem”², czy wszystkie decyzje, niedające się pogodzić z tekstem, są niedopuszczalne, mają wymiar praktyczny.

¹ Wyjątkiem są tu prace A. Kozaka, *Granice prawniczej władzy dyskrecyjnej*, Kolonia Limited 2002 i przetłumaczona na język polski książka H. Rabaulta, *Granice wykładni sędziowskiej*, Warszawa 1997. Obydwie odnoszą się jednak do problemu granic wykładni bardziej ogólnie, nie przypisując decydującego znaczenia granicy językowej; por. A. Kozak, *Granice...*, s. 79–87. Z najnowszych prac por. również B. Wojciechowski, *Dyskrejcyjność sędziowska. Studium teoretycznoprawne*, Toruń 2004.

² Sformułowanie to pochodzi od F. Müllera, *Juristische Methodik*, 7 Aufl., Berlin 1995, s. 347.

Każdego dnia w obrocie prawnym niezliczone propozycje interpretacji są odrzucane jako niezgodne z tekstem prawnym. W ten sposób realizuje się prawo. Nasze myślenie o prawie zakłada istnienie kryteriów prawidłowości wykładni. Bez nich nie byłoby możliwe podjęcie jakiejkolwiek decyzji stosowania prawa. Od odpowiedzi udzielonej na wskazane pytania zależą również podstawowe koncepcje teoretyczne, leżące niekiedy u podstaw modelu ustrojowego. Czy istnieje różnica pomiędzy prawem a bezprawiem? Czy rządy prawa to jedynie przykrywką dla niczym nieograniczonej i arbitralnej władzy prawników? Czy interpretacja to wolny rynek poglądów, na którym wygrywają nie argumenty, ale siła? Czy wieloznaczność tekstów prawnych powoduje, że rządy prawa są niemożliwe?

Problem granic wykładni, a w szczególności granicy językowej, po-brzmiewa w każdym ze wskazanych pytań. Zwłaszcza w dobie pospiesznej i niedoskonałej legislacji staje się on szczególnie istotny. Wadliwa redakcja tekstów prawnych sprawia niejednokrotnie, że interpretator staje przed nierozwiązywalnymi problemami interpretacyjnymi. Wypracowanie wskazówek metodologicznych wyznaczających zakres dopuszczalnej w świetle wartości demokratycznego państwa prawnego korekty błędów ustawodawcy staje się w takim wypadku niezwykle istotne. Wydaje się, że wszystko to stanowi wystarczające uzasadnienie do zajęcia się kwestią językowej granicy wykładni i spojrzenia na nią z nieco innej niż zwykle, bardziej praktycznej perspektywy.

Szczegółowym celem niniejszej pracy będzie sformułowanie modelowej procedury, która może pomóc w wyznaczeniu językowej granicy wykładni, tzn. wskazaniu tego, czy dana wykładnia da się jeszcze pogodzić z tekstem, czy też pozostaje już poza zasięgiem jego legitymacyjnej mocy. Procedura ta, jak każda, nie jest w stanie zapewnić poprawności rozstrzygnięć. Nie stawia też sobie takiego celu. Zamiar jej sformułowania należy raczej rozumieć jako pewną strukturyzację procesu podejmowania decyzji co do znaczenia tekstu prawnego (procedura ta znajduje również zastosowanie z niewielkimi modyfikacjami do wyznaczenia innych niż językowa granic wykładni). Przyrost racjonalności uzyskany dzięki strukturyzacji ma polegać na wskazaniu typowych wartości, których identyfikacja jest niezbędna dla rozstrzygnięcia problemu znaczenia oraz wskazaniu procedury ich ważenia. Ma on również polegać na jasnym określeniu granic praktycznej użyteczności tak określonego modelu.

2. Podstawowe założenia metodologiczne i perspektywa przyjęta w pracy

Każdy przystępujący do rozważania problemów wykładni musi zadać sobie pytanie: jak można badać wykładnię? Pytanie to prowadzi do problemu metody naukowej prawnoznawstwa. Oczywiście szczegółowe rozważenie tego niezwykle spornego i obszernie opracowanego w teorii prawa tematu nie jest możliwe. W szczególności nie zamierzam się tu zagłębiać w kwestie naukowości prawnoznawstwa i specyfiki nauk społecznych w stosunku do nauk przyrodniczych³. Wskazane wydaje się natomiast przedstawienie podstawowych perspektyw (ujmowanych zwykle w formie dychotomii), z których wykładnia jest postrzegana. Chodzi tu o perspektywę opisową/normatywną, perspektywę wewnętrzną/zewnętrzną oraz perspektywę heurystyczną/uzasadnienia. Odniesienie się do tych dychotomii będzie zarazem wyznaczeniem zasadniczych założeń metodologicznych pracy.

2.1. Perspektywa opisowa a perspektywa normatywna

Wyróżnienie perspektywy opisowej i normatywnej wywodzi się z analitycznej filozofii prawa i wiąże z pojęciem opisowego i normatywnego modelu stosowania prawa⁴. Model opisowy polega w tym ujęciu na rekonstrukcji rzeczywistości, model normatywny zaś na wyznaczeniu tego, jaka rzeczywistość być powinna⁵. W metodologii mówi się również o modelach rekonstrukcyjnych i optymalizacyjnych⁶. Rozróżnienie to odpowiada rozróżnieniu modeli opisowych i normatywnych. Ponieważ kryterium odróżnienia jest tu cel podmiotu dokonującego opisu, uzasadnione wydaje się mówienie o perspektywie opisowej lub normatywnej. Teoretyk prawa spoglądający na wykładnię z perspektywy opisowej stara się przedstawić to, jak wykładnia prawa faktycznie przebiega, a spoglądający na wykładnię z perspektywy normatywnej stara się wskazać, jak wykładnia powinna przebiegać. W rezultacie zastoso-

³ Na ten temat np. J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, t. I, Warszawa 1999, s. 202 i n.

⁴ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 37 i n.

⁵ *Ibidem*, s. 37.

⁶ A. Malinowski, L. Nowak, *Problemy modelowania w teorii prawa*, PiP 1972, z. 2, s. 86; por. również K. Pleszka, *Uzasadnianie decyzji interpretacyjnych przez ich konsekwencje*, Kraków 1996, s. 31 i n.

wanie perspektywy opisowej prowadzi do sformułowania zdań opisujących i wyjaśniających rzeczywistość, a zastosowanie perspektywy normatywnej do sformułowania norm.

Klasyczne odróżnienie perspektywy opisowej i normatywnej wzbogacone zostało w teorii prawa wprowadzeniem odróżnienia perspektywy analitycznej i empirycznej w ramach perspektywy opisowej. We współczesnej metodologii prawoznawstwa wyróżnia się zatem ujęcie analityczne, empiryczne i normatywne⁷. Rozumienia ujęcia analitycznego różnią się jednak między sobą. I tak dla R. Alexego ujęcie analityczne argumentacji to „badanie logicznej struktury rzeczywistych lub możliwych argumentów”⁸. Zdaniem K. Pleszki ujęcie analityczne wykładni prawa to parafraza kantowskiego pytania, jak możliwa jest wykładnia prawa⁹. Z kolei według T. Gizberta-Studnickiego celem ujęcia deskryptywnego jest „wyjaśnienie działań interpretacyjnych”, a ujęcie analityczne „nie pyta o to, w jaki sposób interpretator dochodzi do określonego rozumienia, ale o to, jak dana interpretacja jest lub może być uzasadniona”¹⁰. Poniżej ujęcie analityczne będę ujmował jako dążenie do zrozumienia i wyjaśnienia istoty badanego zjawiska (poprzez zinterpretowanie go jako elementu bardziej ogólnej całości, np. określonej filozofii), a ujęcie empiryczne (deskryptywne) jako dążenie do możliwie wolnego od założeń opisanego badanego zjawiska.

Odróżnienie wskazanych perspektyw może być krytykowane z rozmaitych punktów widzenia. Po pierwsze, można utrzymywać, że dokonanie opisu zjawiska nie jest możliwe bez jego zrozumienia, a zrozumienie zjawiska bez wiedzy dotyczącej jego faktycznego przebiegu¹¹. Chodzi tu o znany w metodologii nauk problem zależności danych od języka teorii (zależność ta przejawia się w tym, że nie sposób niczego opisać, nie posiadając określonych założeń teoretycznych). Po drugie, można utrzymywać, że czysty opis

⁷ Odnosi się to w szczególności do teorii argumentacji, por. T. Gizbert-Studnicki, *Podstawy argumentacji prawniczej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1772, Prawo CCXLIV, Wrocław 1995, s. 35; R. Alexy, *Theorie der juristischen Argumentation*, 2 Aufl., Frankfurt am Main 1991, s. 32; K. Pleszka, *Uzasadnianie...*, s. 13 i n.; A. Grabowski, *Judicial Argumentation and Pragmatics*, Kraków 1999, s. 3.

⁸ R. Alexy, *Theorie...*, s. 33.

⁹ K. Pleszka, *Uzasadnianie...*, s. 14 — w odniesieniu do uwzględniania skutków decyzji interpretacyjnej.

¹⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Der Vorverständnisbegriff in der juristischen Hermeneutik*, ARSP 1987, s. 483 i 488. Tego typu rozumienie ujęcia analitycznego utożsamia go z teorią argumentacji prawniczej.

¹¹ K. Pleszka, *Uzasadnianie...*, s. 32.

(czyli ujęcie empiryczne) nie jest możliwe bez uwzględnienia poglądów normatywnych na to, jak dane zjawisko powinno przebiegać. Każdy model rzeczywistości zawiera normy, których oddziaływanie wyraża się w pominięciu aspektów nieistotnych, wypukleniu zaś aspektów istotnych opisywanego zjawiska (chodzi tu o idealizację niezbędną przy konstruowaniu modelu¹²). W wypadku zjawisk społecznych ze sporym prawdopodobieństwem można przyjąć, że przekonania te nie dotyczą tylko samego sposobu konstruowania modelu, ale również samych zjawisk. Po trzecie, można utrzymywać, że sformułowanie norm nie jest możliwe bez zrozumienia istoty zjawiska i odwrotnie, zrozumienie istoty nie jest możliwe bez uwzględnienia aspektu normatywnego (ten ostatni problem wiąże się z wyróżnieniem perspektywy zewnętrznej i wewnętrznej oraz ze specyfiką badania zjawisk społecznych, por. poniżej pkt 2.2.).

Wskazane powyżej trudności w oddzieleniu poszczególnych perspektyw doprowadziły do budowania mieszanych, normatywno-opisowych modeli wykładni. Jest to obecnie powszechne ujęcie w teorii prawa¹³. Taki właśnie charakter będzie miał przedstawiony przeze mnie model wykładni. Przekonania dotyczące tego, czym wykładnia jest w rzeczywistości (element analityczny — w szczególności rozważania dotyczące struktury wykładni), będą w nim podstawą do sformułowania normatywnych wskazówek dla jej prowadzenia (element normatywny — w szczególności próby sformułowania reguł wykładni I i II stopnia). Element empiryczny pojawi się w postaci próby opisu funkcjonowania granicy językowej w praktyce orzeczniczej niektórych państw.

2.2. Perspektywa wewnętrzna i zewnętrzna

Wyróżnienie perspektywy zewnętrznej i wewnętrznej w prawoznawstwie pochodzi od H.L.A. Harta¹⁴ i dotyczy dwóch sposobów badania regu-

¹² Na temat metody idealizacji i stopniowej konkretyzacji por. L. Nowak, *Interpretacja prawnicza. Studium z metodologii prawoznawstwa*, Warszawa 1973, s. 16 i n.

¹³ Przyjmuje go np. R. Alexy, *Theorie...*, s. 33, który określa swoją teorię jako normatywno-analityczną.

¹⁴ Na temat wyróżnienia perspektywy wewnętrznej i zewnętrznej por. H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa*, Warszawa 1998, s. 84–85. Hart wprowadza je w celu odróżnienia nawyku od reguły społecznej: „Gdy nawyk jest w jakiejś grupie powszechny, owa powszechność jest niczym innym jak tylko faktem polegającym na obserwowalnym zachowaniu się większo-

larności społecznych. „Najogólniej mówiąc, na ludzkie zachowania i na reguły można spoglądać albo jako na pewne prawidłowości, albo jako na postępowania polegające na świadomym stosowaniu się do reguł. Pierwsza postawa jest charakterystyczna dla obserwatora zewnętrznego formułującego jakieś generalizacje empiryczne o tym, jak ludzie się zachowują, natomiast druga wymaga zajęcia wewnętrznego punktu widzenia, wyrażającego się w zdaniach stwierdzających, że określone zachowania są zgodne ze standardami akceptowanymi w danej grupie, a inne są niezgodne”¹⁵. Pierwszy punkt widzenia wydaje się tożsamy z przyjęciem perspektywy empirycznej, drugi zaś z przyjęciem perspektywy analitycznej (ponieważ chodzi tu o odpowiedź na pytanie, dlaczego członkowie danej grupy zachowują się w określony sposób).

W metodologii nauk społecznych często możemy spotkać pogląd o konieczności przyjęcia perspektywy wewnętrznej już przy próbie opisu rzeczywistości społecznej¹⁶ (jest to w istocie argument za niemożliwością oddzielenia perspektywy empirycznej od analitycznej). Opis wykładni, podobnie jak każdy opis rzeczywistości społecznej, jest opisem działalności sterowanej normami. Dokonanie opisu działalności sterowanej normami nie jest możliwe z perspektywy zewnętrznej. W ten sposób uwzględniamy jedynie regularności zachowania, pomijając aspekty o decydującym znaczeniu dla zrozumienia sensu opisywanych zjawisk, a w szczególności treść norm sterujących zachowaniem.

ści w danej grupie [...]. Natomiast jeżeli istnieje reguła społeczna, musi być ktoś taki, kto rozważa dane zachowanie się jako powszechny standard mający być respektowany przez grupę jako całość. Reguła społeczna ma dodatkowy aspekt »wewnętrzny«, który podziela ona z nawykiem społecznym; ten ostatni polega na regularności zachowania się dającej się zarejestrować przez obserwatora”.

¹⁵ Wstęp J. Woleńskiego do *Pojęcia prawa*, s. XX. Moim zdaniem przyjęcie perspektywy wewnętrznej wymaga postawienia się w sytuacji członka danej grupy, tzn. w sytuacji osoby podległej normom. Prowadzi to nieuchronnie do krytycznej oceny (akceptacji lub dezaprobaty) opisywanych norm z punktu widzenia przekonań normatywnych obserwatora.

¹⁶ Podkreśla to niekiedy socjologia — por. np. J. Habermas, *Teoria...*, s. 205: „w naukach społecznych problemy rozumienia zaznaczają swoją obecność nie tylko przez zależność opisu danych od teorii oraz przez zależność języka teoretycznego od paradygmatu, problematyka rozumienia pojawia się już poniżej progu, jakim jest konstruowanie teorii, a mianowicie przy zdobywaniu danych. Doświadczenie potoczne, które w świetle pojęć teoretycznych i z pomocą operacji pomiaru można transformować w dane naukowe, jest już ze swej strony symbolicznie ustrukturyzowane i niedostępne gołej obserwacji”. Powyższy fragment rozumieć jako postulat stosowania perspektywy wewnętrznej (w rozumieniu hartowskim) w naukach społecznych.

Próbując uchwycić treść owych norm, musimy zaangażować perspektywę wewnętrzną. Chodzi tu o postawienie się w sytuacji podmiotów obdarzonych świadomością, wolną wolą i określonymi przekonaniem normatywnymi. Przyjęcie perspektywy wewnętrznej nie jest możliwe bez zaangażowania własnych przekonań normatywnych obserwatora, które na równi z przekonaniem innych członków społeczeństwa współkształtują regularności zachowania (argument za niemożliwością oddzielenia perspektywy analitycznej od normatywnej). Innymi słowy, konieczność uwzględnienia perspektywy wewnętrznej prowadzi do „skażenia” opisu rzeczywistości społecznej normatywnymi przekonaniem obserwatora, ponieważ nie jest możliwe opisanie ani zrozumienie działania regulowanego normami bez jego oceny, a przynajmniej skonfrontowania z przekonaniem obserwatora. Dlatego możliwe jest stwierdzenie, że zrozumienie istoty wykładni jako fenomenu rzeczywistości społecznej nie może nastąpić bez zaangażowania przekonań obserwatora co do tego, jak wykładnia powinna przebiegać.

W niniejszej pracy przyjmuję perspektywę wewnętrzną, czyli perspektywę uczestnika i współtwórcy społecznego fenomenu wykładni. Wynikiem tego będzie przewaga elementów analitycznych i normatywnych w przedstawionym przeze mnie modelu granicy językowej.

2.3. Perspektywa heurezy a perspektywa uzasadnienia

Równie istotnym odróżnieniem jest odróżnienie perspektywy heurezy i perspektywy uzasadnienia. Wiąże się ono z wyróżnieniem w ogólnej metodologii nauk kontekstu odkrycia i kontekstu uzasadnienia, pochodzących od H. Reichenbacha i spopularyzowanych przez K. Poppera. Zwrócili oni uwagę na to, że dla nauki nie jest interesujące, jak uczony dochodzi do sformułowania teorii (innymi słowy, jak wpada na pomysł), a jedynie to, jak swoją teorię uzasadnia¹⁷. Proces poznania jest w zasadzie nieistotny z naukowego punktu widzenia. Może mieć charakter irracjonalny, opierać się na intuicji, przeczuciu, istotną rolę może odgrywać w nim przypadek. Ważne jest natomiast uzasadnienie sformułowanej tezy — ono ma charakter logiczny i podlega kontroli z naukowego punktu widzenia¹⁸. Odróżnienie kontekstu

¹⁷ K. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, Warszawa 1977.

¹⁸ Wyróżnienie kontekstu uzasadnienia wiąże się w pewnym stopniu z popperowską teorią trzech światów. Świat pierwszy to świat przedmiotów fizycznych, świat drugi to świat

odkrycia i kontekstu uzasadnienia rozumie się często jako odróżnienie elementów psychologicznych i logicznych odkrycia naukowego¹⁹.

Wyróżnienie kontekstu odkrycia i kontekstu uzasadnienia okazało się niezwykle użyteczne dla teorii prawa, gdzie odnosi się je nie do odkrycia naukowego, ale do decyzji interpretacyjnej²⁰. Również tutaj proces dochodzenia do decyzji wymyka się często próbom racjonalnego ujęcia. Wśród prawników powszechne jest przekonanie, że niektóre decyzje interpretacyjne podejmuje się intuicyjnie. Poglądy takie często wyrażane są również w teorii prawa. Przedstawiciele tzw. szkoły wolnego prawa twierdzili, że decyzja interpretacyjna podejmowana jest przez sędziego na podstawie „poczucia prawa” (*Rechtsgefühl*). Z kolei zdaniem przedstawiciela hermeneutyki prawniczej J. Essera, sędzia rozstrzyga sprawę na podstawie posiadanego przez siebie przedrozumienia²¹ (na temat pojęcia przedrozumienia por. rozdział III pkt 3.2.1.).

Dla teorii prawa dużo większe znaczenie ma jednak to, że każdą decyzję interpretacyjną trzeba uzasadnić²², a tu powołanie się na poczucie prawa, przedrozumienie czy intuicję nie wystarczy²³. Uzasadnienie jest jedy-

przeżyć psychicznych, świat trzeci zaś to świat obiektywnych treści przeżyć psychicznych — problemów, teorii, uzasadnień. Kontekst odkrycia należy, jak się wydaje, do świata drugiego, kontekst uzasadnienia natomiast do świata trzeciego. Zauważyć wypada jeszcze, że zdaniem K. Poppera przedmioty świata trzeciego, np. problemy lub teorie — istnieją realnie, tak samo jak przedmioty świata pierwszego.

¹⁹ Tak L. Morawski, *Argumentacje, racjonalność prawa i postępowanie dowodowe*, Toruń 1988, s. 25.

²⁰ W teorii prawa pierwowzór tej koncepcji pojawił się już u H. Isaya, który uważał, że decyzja interpretacyjna podejmowana jest na podstawie poczucia prawa (*Rechtsgefühl*), ale podlega jeszcze kontroli co do jej zgodności z normami, por. K. Larenz, *Methodenlehre*, 2 Aufl., Berlin–Heidelberg 1979, s. 64. U Neumann mówi tu o odróżnieniu *Herstellung* (czyli wytworzenia) od *Darstellung* (czyli przedstawienia) prawniczej decyzji, por. U. Neumann, *Juristische Argumentationslehre*, Darmstadt 1982, s. 4; R. Alexy powołuje się z kolei na rozróżnienie *process of discovery* i *process of justification* wprowadzone przez R.A. Wasserstroma w pracy *The judicial Decision*, Stanford–London 1961, por. R. Alexy, *Juristische Interpretation...*, s. 78.

²¹ J. Esser, *Vorverständnis und Methodenwahl*, Frankfurt am Main 1972, s. 7 i n. Por. również T. Gizbert–Studnicki, *Der Vorverständnisbegriff in der juristischen Hermeneutik*, ARSP 1987, s. 485–486.

²² Podkreśla to K. Engisch, *Einführung...*, s. 49 — „Welche Rollen immer die irrationalen Quellen der richterlichen Urteilsfindung spielen mögen, der Richter kann von seinem Amt und seinem Gewissen nur solche Entscheidung verantworten, die er aus dem Gesetz begründen und d.h. ableiten kann“.

²³ K. Larenz, *Methodenlehre...*, 2 Aufl., s. 121.

nym sprawdzalnym i dostępnym racjonalnej kontroli elementem prawniczej decyzji²⁴. Z przekonaniem tym koresponduje przewidziany we wszystkich porządkach prawnych obowiązek sporządzenia uzasadnienia decyzji stosowania prawa, która podlega kontroli instancyjnej w ramach procedury²⁵. Jeżeli szukamy kryteriów poprawności decyzji interpretacyjnej, możemy je znaleźć wyłącznie w uzasadnieniu.

Wzrost roli kontekstu uzasadnienia doprowadził do istotnych zmian we współczesnej teorii prawa. Można mówić nawet o przejściu od nauki o wykładni do nauki o uzasadnieniu²⁶. Nauka o uzasadnieniu nie pyta o to, jakie są faktyczne determinanty decyzji interpretacyjnej, ale o to, jakie dobre argumenty można przytoczyć na jej poparcie²⁷. Wzrost znaczenia kontekstu uzasadnienia doprowadził do wykształcenia się teorii argumentacji prawniczej, która ujmuje wykładnię jako proces argumentacji za takim lub innym rozstrzygnięciem interpretacyjnym. R. Alexy stwierdza wprost — wykładnia to argumentacja²⁸.

Oczywiście ostre przeciwstawienie kontekstu odkrycia i uzasadnienia może również budzić spore wątpliwości. Trudno uznać, że przyjęty w danej kulturze prawnej sposób uzasadniania decyzji interpretacyjnej nie wpływa na to, w jaki sposób prawnik dochodzi do decyzji interpretacyjnej. Reguły uzasadnienia, jak zwraca na to uwagę R. Alexy, oddziałują zwrotnie na proces poznania²⁹. Interpretator buduje decyzję interpretacyjną przez pryzmat obowiązku jej uzasadnienia. Proces konstruowania uzasadnienia i proces formułowania decyzji są w rzeczywistości jednolitym procesem psychicznym. W tym kontekście można zresztą mówić o procesie wewnętrznej argumentacji, swoistym dyskursie z samym sobą, w wyniku którego podjęta pierwotnie — irracjonalnie czy intuicyjnie — decyzja może wielokrotnie ulegać zmianie³⁰.

²⁴ R. Alexy, *Juristische Interpretation* (w:) R. Alexy, *Recht, Vernunft, Diskurs*, Frankfurt 1995, s. 78. Por. również J. Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie decyzji sądowej*, SPE 1976, t. XVI, s. 18.

²⁵ Chodzi tu o tzw. uzasadnienie prawne, por. J. Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie decyzji sądowej*, SPE 1976, t. XVI, s. 15 i 28: „Uzasadnialność decyzji sądowej jest równoznaczna z jej racjonalnością”.

²⁶ Przykładem może być tu praca H.J. Kocha i H. Rüßmanna, *Juristische Begründungslehre*, München 1982.

²⁷ H.J. Koch, H. Rüßmann, *Juristische...*, s. 1.

²⁸ R. Alexy, *Juristische Interpretation...*, s. 78.

²⁹ R. Alexy, *Theorie...*, s. 282.

³⁰ Na temat dyskursu wewnętrznego por. R. Alexy, *Theorie...*, s. 224.

Niejednoznaczne jest również pojęcie uzasadnienia — można je rozumieć zarówno jako proces psychiczny (pragmatyczne rozumienie), jak i jako wytwór tego procesu, czyli zbiór określonych wypowiedzi (apragmatyczne rozumienie)³¹. W wypadku uzasadnienia rozumianego jako proces psychiczny granica pomiędzy uzasadnieniem a poznaniem staje się płynna. Również i tu zatem bardziej uzasadnione wydaje się mówienie o częściowo nakładających się na siebie perspektywie heurezy i perspektywie uzasadnienia niż ostro przeciwstawnych kontekście odkrycia i kontekście uzasadnienia. Przyjęcie perspektywy heurezy powoduje, że teoretyk prawa zmierza do wykrycia tego, jak przebiega psychiczny proces dochodzenia do decyzji interpretacyjnej. Perspektywa uzasadnienia natomiast skłania go do pytania o właściwe uzasadnienie decyzji interpretacyjnej. Zarówno heureza, jak i uzasadnienie mogą być postrzegane z perspektywy opisowej i normatywnej. Zastosowanie perspektywy normatywnej do heurezy i uzasadnienia prawniczego prowadzi jednak do odmiennych rezultatów. Poprawność procedury podjęcia decyzji prawniczej jest czym innym niż poprawność samej decyzji, która musi być rozumiana jako poprawność jej uzasadnienia — zbioru określonych wypowiedzi³².

W niniejszej pracy przyjmuję perspektywę uzasadnienia. Wiąże się to z fundamentalną rolą, jaką w poniższych rozważaniach odgrywa pytanie o prawidłowość interpretacji (zadawane w kontekście językowej granicy wykładni). Powoduje to, że znaczna część poniższych rozważań może być zakwalifikowana jako rozważania z zakresu teorii argumentacji.

2.4. Perspektywa afilozoficzna

Przy realizacji postawionych zadań będę starał się zachować perspektywę prawnika praktyka (lub dogmatyka), stojącego przed koniecznością rozwiązania dylematu interpretacyjnego i zadającego pytanie o prawidłowość

³¹ Na temat innych sposobów rozumienia pojęcia uzasadnienie por. Z. Wojnicki, *Pojęcie uzasadnienia decyzji sądowej*, SPE 1986, t. XXXVI, s. 37 i n.

³² Założenie, zgodnie z którym poprawność decyzji zależy wyłącznie od uzasadnienia, akceptują H.J. Koch i H. Rüßmann. Twierdzą oni, że złe motywy nie są w stanie sprawić, iż dobre argumenty będą złe i odwrotnie, por. H.J. Koch, H. Rüßmann, *Juristische...*, s. 1. Odmiennie uważa U. Neumann, zdaniem którego fakt, że przytoczone argumenty nie odpowiadają rzeczywistym motywom decyzji, dyskwalifikuje co do zasady nawet najlepiej uzasadnioną decyzję, por. U. Neumann, *Juristische...*, s. 5.

wość rozważanych opcji. Perspektywa ta pozwala uniknąć angażowania się w spory filozoficzne. Można określić ją jako postawę afilozoficzną w rozumieniu J. Wróblewskiego, gdyż nie powołuje się wprost na żaden zespół tez filozoficznych³³. Postawa ta nie wyklucza jednak zarazem przyjęcia określonych tez filozoficznych. Zdaję sobie sprawę, że każda teoria prawa zakłada określoną filozofię, przyjmowaną przynajmniej *implicite*³⁴. Zamierzam jednak eksplikować te tezy jedynie w takim zakresie, w jakim służą one rozwiązaniu wskazanego problemu (w szczególności przy wyjaśnieniu roszczenia do prawidłowości podnoszonego przez każdą decyzję interpretacyjną uznając za konieczne odwołanie się do filozofii dialogu).

Prawnik rozwiązujący problem interpretacyjny związany jest prawem i kulturą prawną, nie zaś filozofią. Nie zastanawia się w pierwszym rzędzie nad ontologią prawa czy egzystencjalnym wymiarem interpretacji. Tezy o charakterze filozoficznym są dla niego użyteczne tak dalece, jak dalece przyczyniają się do znalezienia istotnych dla sprawy argumentów. Praktyczny wymiar postawy afilozoficznej przejawia się w tym, że w pracy tej będę abstrahował od rozważań ontologicznych, dotyczących istoty prawa, wykładni itp. Częściej pojawiają się rozważania epistemologiczne, jednak również i one będą miały charakter drugoplanowy. Tego rodzaju służebny charakter filozofii wobec rozważań prawniczych jest typowy dla niemieckiej *Methodenlehre*, będącej swoistą „praktyczną teorią prawa”³⁵. Główni przedstawiciele *Methodenlehre* to najczęściej zarazem dogmatycy prawa, którzy niejako „z natury” przyjmują raczej perspektywę od prawa do filozofii niż perspektywę odwrotną³⁶. W niektórych nowszych opracowaniach *Methodenlehre* określa się wprost jako teorię argumentacji³⁷.

Przyjęcie perspektywy afilozoficznej uwalnia mnie niejako od konieczności wyboru pomiędzy panującymi we współczesnej filozofii prawa ujęciami — analitycznym, hermeneutycznym czy ujęciem teorii argumentacji³⁸, które bynajmniej się nie wykluczają. Ujęcie teorii argumentacji wiąże

³³ J. Wróblewski, *Postawa filozoficzna i afilozoficzna we współczesnej teorii prawa*, SP 1966, nr 13, s. 71.

³⁴ *Ibidem*, s. 80.

³⁵ J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze*, Zakamycze 2004, s. 33.

³⁶ Na temat wyróżnienia tych perspektyw por. M. Zirk-Sadowski, *Wprowadzenie do filozofii prawa*, Zakamycze 2000, s. 7–8.

³⁷ P. Koller, *Theorie des Rechts*, Wien–Köln–Weimar 1997.

³⁸ Na ten temat por. J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze...*, oraz J. Stelmach, *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1995.

się z metodą analityczną głównie z powodów historyczno–personalnych. Z kolei ujęcie hermeneutyczne i ujęcie teorii argumentacji wydają się dotyczyć po prostu nieco odmiennych problemów; hermeneutyka zajmuje się przede wszystkim wyjaśnieniem istoty procesu rozumienia tekstu prawnego, teoria argumentacji zaś problemem prawidłowości prawniczej decyzji. W tym sensie przyjęcie perspektywy hermeneutycznej w żaden sposób nie wyklucza perspektywy teorii argumentacji, a co za tym idzie elementów ujęcia analitycznego (wskazuje na to np. teoria R. Alexego). Z tym zastrzeżeniem można powiedzieć, że niniejsze opracowanie jest pracą z zakresu teorii argumentacji.

Pewnym wyjątkiem od perspektywy afilozoficznej będzie natomiast odwołanie się do filozofii języka. Problematyka językowej granicy wykładni wymusza odniesienie się do fenomenu języka. Nie sposób uczynić tego, nie odwołując się do rozmaitych ujęć filozofii języka. Poglądy te zostaną przywołane jednak jedynie w takim stopniu, w jakim jest to konieczne dla krytycznej analizy założeń językowych, przyjmowanych przez doktrynę językowej granicy wykładni, a w szczególności ontologii i epistemologii znaczenia.

Niniejsza praca z pewnością nie jest pracą z zakresu filozofii języka. Wynika to z chęci uniknięcia wikłania się w nierozwiązywalne spory filozoficzne, jak również nadania jej waloru „praktycznej” teorii prawa. Mam nadzieję, że w poniższych rozważaniach uda mi się wykazać, iż przyjęcie tej perspektywy, choć może jawić się, zwłaszcza w świetle innych prac poświęconych granicy językowej, jako niekonwencjonalne, jest jednak uzasadnione i prowadzi do interesujących z teoretycznego punktu widzenia rezultatów.

3. Szkic porządku rozważań

Koncepcję granicy językowej wyznaczają trzy grupy założeń: poglądy dotyczące wykładni, poglądy dotyczące języka i poglądy dotyczące normatywnego uzasadnienia granic wykładni. Dwie pierwsze wyznaczają szkic odpowiedzi na pytanie, jak językowa granica wykładni jest **możliwa**, trzecia zaś dostarcza danych niezbędnych do odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie granica językowa jest granicą **powinną**. Obydwa pytania ściśle się z sobą wiążą. Zasadniczą osią niniejszego opracowania będzie (dokonywana po wskazaniu podstawowych cech koncepcji językowej granicy wykładni) analiza wskazanych założeń, celem wypracowania autorskiego ujęcia językowej